

SOODE KASUTUS EESTI KIRJANDUSES

PIRET PUNGAS-KOHV
EESTIMAA LOODUSE FOND

MÄRGALADE PÄEV 02.02.2016

MIKS?

- osa LIFE Mires Estonia projekti tegevusest
- tutvustada ja uurida soode kultuurilist käsitlust
- soodustada ainetevahelist lõimumist koolis
- juhtida tähelepanu raamatute lugemisele

ANDMEALLIKAD (PRAEGUSEKS)

- 776 inimese küsitlus doktoritöö raames
- Eesti Ilukirjanduse Andmebaasi märksõnaotsing (soo, raba, turvas, turba, kanarbik; lauka; laugas; jõhvi; murak´)
- juhuviited

TULEMUSED (PRAEGUSEKS)

Tulemused kajastuvad pidevalt täieneva andmebaasina projekti LIFE Mires Estonia kodulehel soo.elfond.ee

Hetkel olemas viited 50 ilukirjanduslikule trükisele (proosa)

Lisandumas tasapisi populaarteaduslik kirjandus ja viited luulele ning filmidele

MÕNED VÕIMALUSED TULEMUSTE KÄSITLUSEKS

1. millist ajastut kirjanik kujutab oma teoses?
2. trükiste eri- ja ühisjooned *ca* sajandi lõikes, pidades silmas soo-teema käsitusviisi ja intensiivsust
 - Soo kui „juhuslik“ taust (*a la* „elab metsade ja soode keskel“)
 - Sool on mingil moel sümboolne tähendus (*a la* sureb keegi just soos)
 - Soo on trükises kesksel kohal - n-ö. personifitseeritud (kogu tegevus keerleb soo omadustest lähtuvalt soo ümber)
3. trükise esmane ilmumisaasta - võrdlus soodesse suhtumisega ühiskonnas laiemalt

AJASTU KUJUTAMINE TEOSTES

- Enamik nn endaaegsed teosed
 - v.a ennevanasti..., ennemuistsed jutud vms
 - Eranditeks ka nt:
 - Andres Saar 1889 „Vambola“ (vabadusvõitlus)
 - Jaak Sarapuu 1987 „Soovaimude laukast“ (Eestimaa varane rauaaeg)
 - Rein Põder 1988 „Pardiajaja“ (Liivi sõda)

SOODE KASUTAMINE

SOODE KASUTAMINE KUNI 1910

- *Pärn (1873) Rübala-Hans ja Serva-Aadu (novell)*
 - *Liiv (1894) Vari (jutustus)*
 - *Tuglas/Mihkelson (1906) Hingemaa (jutustus)*
 - *Tuglas/Mihkelson (1907) Jumala saar (muinasjutt)*
-
- soo on kui olustiku komponent;
 - soo kirjeldus on trööstitu, rõhutades vaesust ja inimeste rasket elu

JUHAN LIIV „VARI“

*„See saar on ainult mõnisada
sammu pikk, looga-sarnane
liivaseljandik soo sees...*

(1894)

SOODE KASUTAMINE KUNI 1920

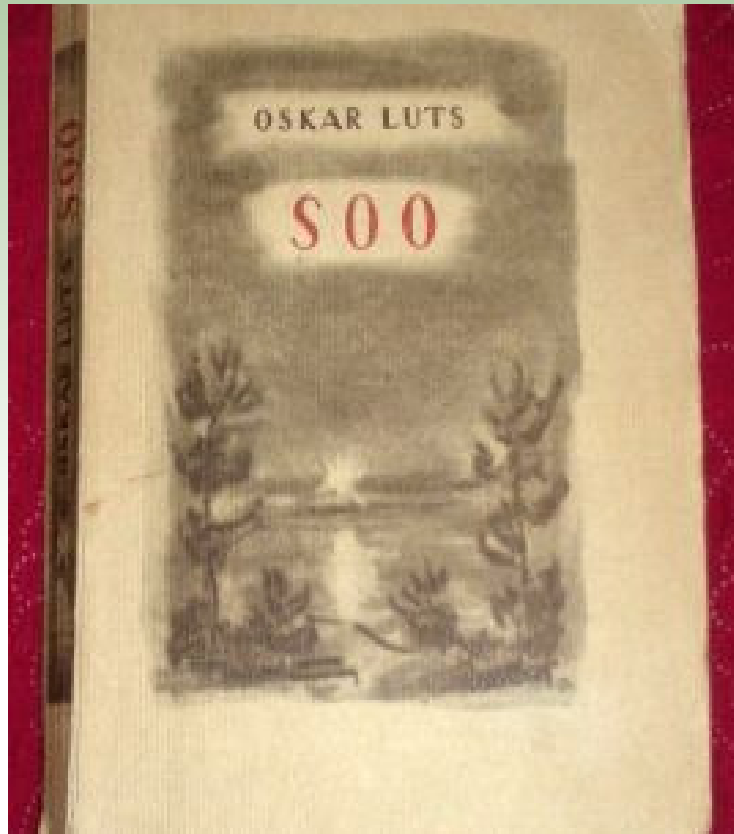
- Luts (1914) Soo (Kirjutatud on...) (jutustus) - tegevuspaik, mõrv soos
- Eessaare (1916) Üle mädasoo (novell), sisemonoloog isa Andrese poolt, kes eksib teed lõigates sohu ära; külmub liiva agus
- Kivikas (1919) Üle soo (novell) - soo roll alguses ja lõpus, sünge kirjeldus, vana isa kaevab pojale hauda, 1905. aasta ainek
- Kivikas (1919) Sookaelad (novell) - maaihalus - „Olgu ta loss või onn, olgu ta põllul või rabas, kui ta ainult oma on!“
- Luts (1919) Sinihallik ja sootuluke (muinasjutt) - sootuluke tahtis naise juures käivat meest endale - mees upub laukasse

Soo osatähtsus teostes on suurem, kohati lausa personifitseeritud; romantikataotlus lisab soole üha enam õudust juurde (Luts „Soo“);

p.s hämmastav, kuidas see soo ikka „koriseb“ pidevalt

NT OSKAR LUTS „SOO“

*Oo, kuidas kihiseb ja koriseb
SOO...*

(1914)

NT ALBERT KIVIKAS „ÜLE SOO“

*„Ka talvel kardeti seda sood
oma Mädaajõega...“*

(1919)

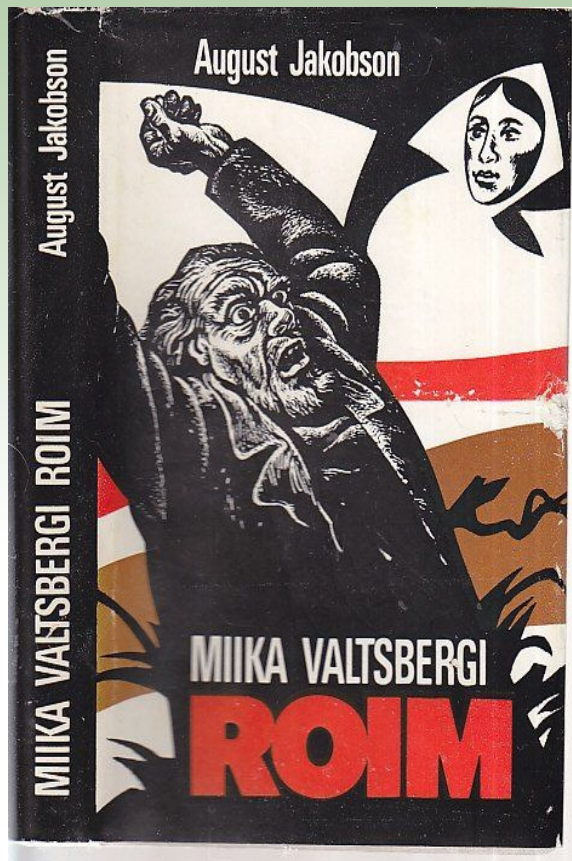
SOODE KASUTUS KUNI 1920-1940

9 trükist

- Soo kui võitlusareen, vaesuse ja viletsuse võrdkuju, millest on vaja lahti saada (st sood on vaja kuivendada);
- Palju suurteoseid (nt Tammsaare „Tõde ja Õigus“, Jakobson „Miika Valsbergi roim“, Roht „Kurgsoo“)
- realistlikud kirjeldused;
- soo kui põnev tegevuspaik, kus miskit ikka juhtub - mõrvad, eksimised, soos elavad veidrikud;
- žanrina lisanduvad lastejutud
- **NB! Kaks korda nimetakse sood ilusaks!**

AUGUST JAKOBSON „MIIKA VALTSBERGI ROIM“

„Kuid mülgas oli tõusnud juba rinnuni...“

(1931)

(Eeva küürakast abikaasa tapmise kirjeldus)

NT TAMMSAARE TÕDE JA ÕIGUS V

„Küll siin on ilus,“ ütles Tiina nagu mingis ekstaasis. /.../

SOODE KASUTUS 1940-1970

Ühtseid jooni keerukam välja tuua:

- sõjale vastanduvat kergust (Gailit „Ekke Moor“)
- jätkuvat võitlust maaga (Kivikas „Karusekose“)
- viited minevikku (Kunder „Eesti muinasjutud“)
- ideoloogilist laetust (Väli „Rajad soos“)
- soo sümboolsuse rõhutamine ja linnaolustiku lisandumine (Angervaks „Kelk soo peal“)

HEINO VÄLI „RAJAD SOOS“

„Ja jälle on ümberringi lage soo...“

(1962)

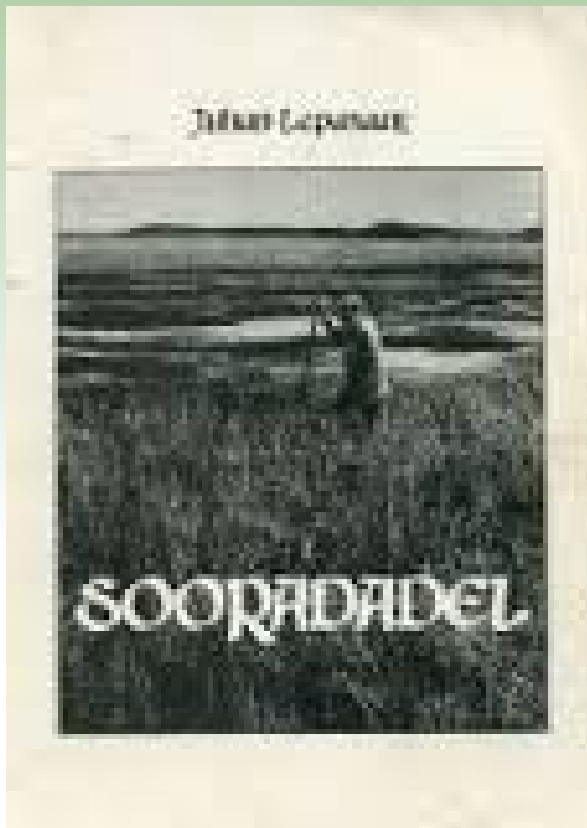

SOODE KASUTUS 1970-2000

- Teemaatiliselt kui ka žanripõhiselt jätkuvalt mitmekesine
- Kaovad suurteosed - elu-olugi ju soos või selle servas suurt ei ole
- Lisanduma hakkavad looduskaitset puudutavad trükised (Jõgisalu kogumikust „Nõiutud allikas“)
- Tekivad pildialbumid jms kaitsealade kohta, tekstilisust jääb vähemaks - erandiks on päevikuvormis Lepasaare kirjeldused/mõtisklused (1996/2011) „Sooradadel“
- Lastekirjanduse valimikku tekivad sookollid, kellele omistatakse paljuski looduse kaitsja roll (Vaiksoo „Soovaimu lood“; Pervik „Sookoll ja sisalik“, Valter „Pokuraamatud“);
- muistendite ja pärimuslugude osatähtsuse tõus

NT JUHAN LEPASAAR (1996) SOORADADEL

„Hakkad üle lageda paistva saarekese või metsatuka poole minema, lähed ja lähed...“

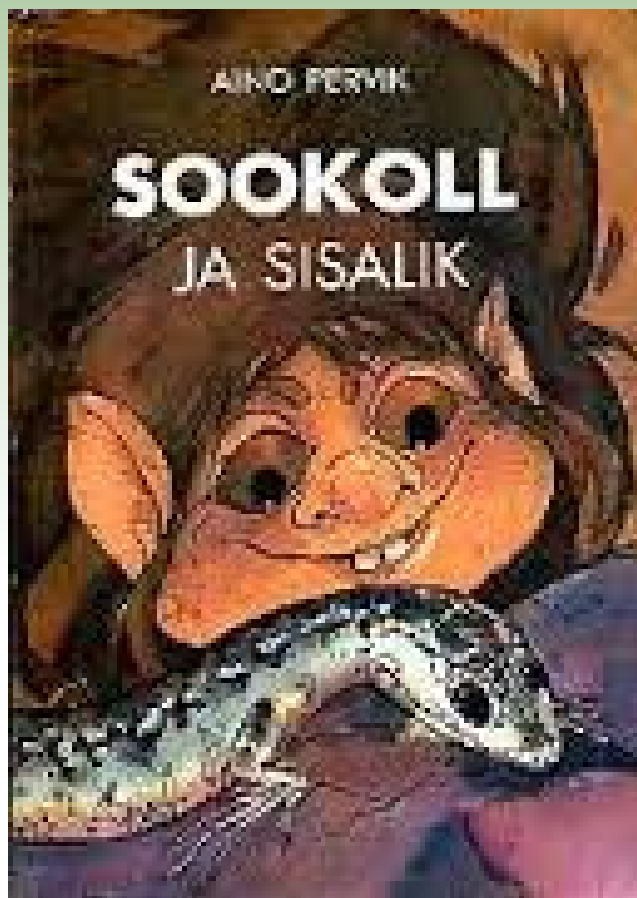

SOODE KASUTUS 2000 +

- Lastekirjanduse märkimisväärne ülekaal (8 proosapala lastele vs 3 proosapala täiskasvanutele - Hargla (2000) „Rabaröövel“; Sommer (2014) „Sealpool sood“ ja Mikita (2015) Lindvistika
- Soo kui ulmeline tegevuspaik?
- Lastekirjanduses jätkuvad tegutsemist igasugused sookollid (Vaiksoo „Soovaimulood“, Must „Põrgu vägi“), proosas alternatiivina kirjeldatakse pere elu-olu aastaringina, mil käiakse nt soos marjul (Vaiksoo „Neli hommikut ja üks õhtu“; Sits „Saiasoo lood“)

AINO PERVIK „SOOKOLL JA SISALIK“

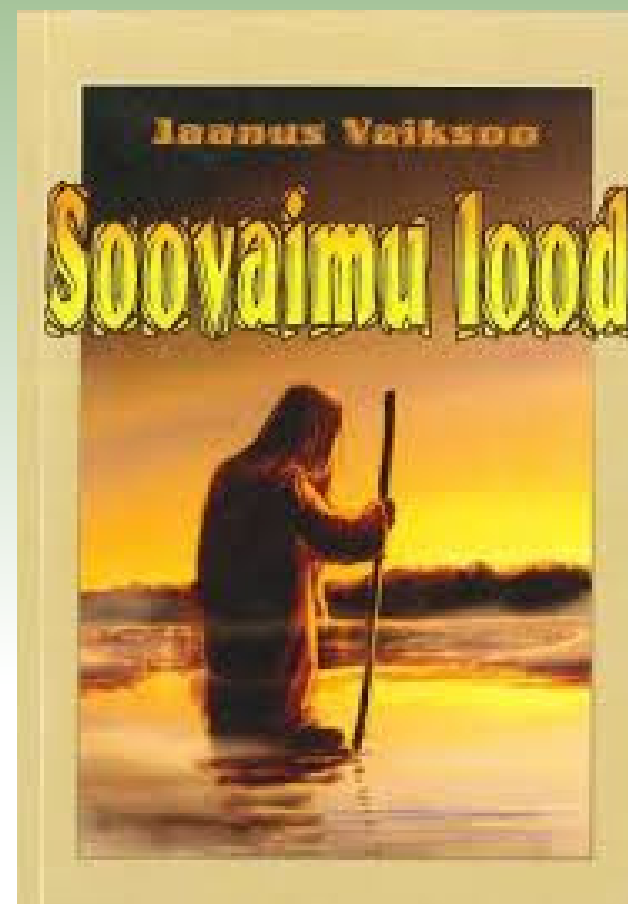
*„Mööda õõtsuvat sood ja lagedat
raba uitas üks muretu olend...“*

(1986)

JAAANUS VAIKSOO (2007) SOOVAIMUST

*„Vanad Eesti
rahvapärимused räägivad
soovaimust ...“*

NT INDREK HARGLA (2000) RABARÖÖVEL

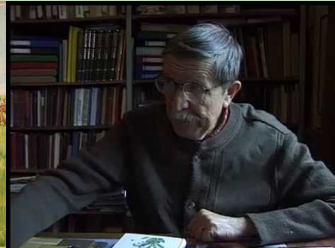
„Ervin pani käe mulle õlale.
Võpatasin.

„Ära kirjuta minust, kirjuta soost.
Tema on vanem ja targem kui
mina. /.../

SOOD JA EESTI ÜHISKOND

VAESUS, SURM, VÕITLUS SOOGA, LÄHEB TASAPISI ILUSAMAKS, SOOKOLLID, PÄRAND, PEDAGOOGIKA

TRADITSIOONILINE

INDUSTRIAALNE

ESTETISEERITUD*

enne
1900

1908

Balti Sooparandajate Selts
Organiseerida teaduslikele
alustele tuginevat soomaade
kultiveerimist ja kasutamist.

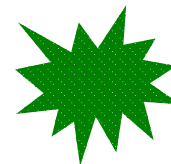
1945-1970

„Stalinlik looduse
ümberkujundamine
on kolhoosi jõukuse
alus“

Ca

1970
soode
sõda –
sõna jõud
vs
masinad

1981

Loodi 30
sookaitse
ala

1990

Soode
populaari-
seeri-
mine,
laudteed

1994

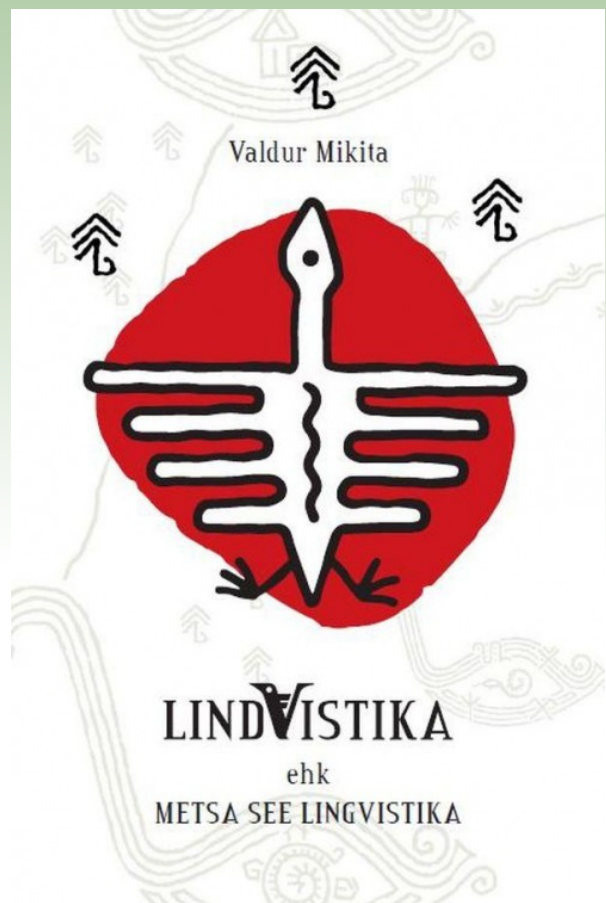
I
Ramsari
ala
Matsalu
RP

2011

I soo
taasta-
mine

KOKKUVÕTTE ASEMEEL I VALDUR MIKITA „LINDVISTIKA“

„Meie vetevald on üldse imeline...“

(2015)

KOKKUVÕTTE ASEMEEL II

KUI TEATE MÕNDA RAAMATUT, LUGU, MUINASJUTTU, LUULETUST, LAULU, MAALI VMS – OLEN VÄGA RÕÕMUS, KUI MULLE NEIST KIRJUTATE.

SEE TEAVE JÕUAB **SOO.ELFOND.EE** KODULEHELE KÕIGIGA JÄGAMISEKS

Tähelepanu eest tänades ning kirju ja viiteid oodates,

piretpk@elfond.ee

VIITED:

RÄAMATUTEKSTID ON VIIDATUD ETTEKÄNDES NING SOO.ELFOND.EE

ILLUSTRATSIOONID:

- Sirtsu soo, RM F 1220:105, Virumaa Muuseumid SA, <http://muis.ee/museaalview/1469780>
- Soo kuivendamine Johannes Lingi talus, RM F 1071:40, Virumaa Muuseumid
- Trükiste kaanepildid on Google-otsingut kasutades leitud Internetist – tänan illustraatoreid!
- Lõpujoonistuse autor Triinu Sarv

ARTIKLID:

* Pungas-Kohv, P.; Keskpaik, R.; Kohv, M.; Kull, K.; Oja, T.; Palang, H. (2015). Interpreting Estonian mires: common perceptions and changing practices. *Fennia*, 193 (2), 242–259.

